МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Географічний факультет
Кафедра економічної географії та екологічного менеджменту

САМОСТІЙНА РОБОТА УЧНІВ ЯК СПОСІБ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ “УМІННЯ ВЧИТИСЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ” НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:
здобувачка 2 курсу, 615 групи,
спеціальність 014.07 – Середня освіта (Географія)
ОПП «Географія»
Хапіцька Марія Василівна
Керівник:
к.с.-г.н., доц.
Данілова Ольга Миколаївна

До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 5 від «5» грудня 2023 р.
Зав. кафедрою _____ **проф. Руденко В.П.**

Чернівці – 2023

Анотація

Здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня 2-го курсу Хапіцька М.В. «Самостійна робота учнів як спосіб формування компетентності «уміння вчитися впродовж життя» на уроках географії». 014 Середня освіта (Географія). Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2023.

У роботі досліджено основні дефініції компетентнісного навчання. Розкрито сутність та ефективність самостійної роботи учнів, охарактеризовано види самостійної роботи з географії в освітньому процесі та основні вимоги до її проведення. Розроблено приклади та фрагменти уроків з використанням різних методів та прийомів організації самостійної роботи в шкільному курсі географії. Проаналізовано технологічні аспекти підготовки і проведення самостійної роботи учнів з географії у освітньому процесі.

Ключові слова: компетенція, самостійна робота, освітній процес, технологія самостійної роботи, компетентнісне навчання.

Abstract

Applicant for higher education of the second (master's) level of the 2nd year Khapitka M.V. "Students' independent work as a way of forming the competence of "the ability to learn throughout life" in geography lessons." 014 Secondary education (Geography). Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2023.

The work examines the main definitions of competence training. The essence and effectiveness of students' independent work is revealed, the types of independent work in geography in the educational process and the main requirements for its implementation are characterized. Examples and fragments of lessons using various methods and techniques of organizing independent work in the school geography course have been developed. The technological aspects of preparing and conducting independent work of students in geography in the educational process are analyzed.

Key words: competence, independent work, educational process, technology of independent work, competence training.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ М.В. Хапіцька
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП..... 4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ У КОНТЕСТІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ «УМІННЯ ВЧИТИСЯ УПРОДОВЖ ЖИТТЯ» …… 6
1.1 Основні дефініції компетентнісного навчання……. 6
1.2 Сутність, структура та методика організації самостійної роботи учнів…….. 9
1.3 Мотивація учнів до самостійної роботи …… 15
Висновки до 1 розділу …… 17
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ВИМОГИ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ З ГЕОГРАФІЇ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ……. 18
2.1 Самостійна робота учнів з текстом і позатекстовим матеріалом шкільних підручників з географії..... 18
2.2 Самостійна робота учнів із загально географічними і тематичними картами шкільних атласів з географії……. 22
2.3 Самостійна робота учнів з Інтернет-ресурсами під час вивчення географії ……..…… 25
Висновки до 2 розділу…….. 28
РОЗДІЛ 3. ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ І ПРОВЕДЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ З ГЕОГРАФІЇ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ…… 29
3.1. Самостійна робота учнів в курсі «Географія. Україна у світі: природа, населення. 8 клас»…… 29
3.2.Організація самостійної роботи з врахуванням цілеспрямованості та зацікавленості……... 41
3.3 Використання нестандартних прийомів для підвищення самостійної учбово-пізнавальної діяльності учнів (на прикладі розробки уроку «Географічне положення, дослідження та освоєння Південної Америки» 48
у курсі «Географія. Материки та океани 7 клас»)…… 52
Висновки до 3 розділу……. 53
ВИСНОВКИ…… 56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…… 59
ДОДАТКИ……...

ВСТУП

Актуальність теми. Щоб знайти своє місце в житті, бути успішним та впоратися з життєвими та соціальними викликами, сучасний учень повинен володіти низкою якостей та навичок. Серед них гнучкість та мобільність, швидка адаптація до змінних умов, використання знань для розв'язання проблем, комунікабельність, здатність до здобуття і аналізу інформації, ухвалення обґрунтованих рішень, уважне ставлення до власного здоров'я та відповідальність за майбутнє та особистий успіх. З цією метою важливим завданням сучасної школи є формування учнів життєвих, або ключових, компетентностей. Серед них особливе значення приділяється розвитку компетентності «навчатися впродовж життя». В процесі вивчення шкільного курсу географії, самостійна робота учнів відіграє важливу роль у реалізації цього завдання.

Географічна освіта в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) є невід'ємною частиною загальної системи навчання, призначеною формувати учнівське мислення, географічну освіченість і компетентність, а також розвивати економічну, політичну та екологічну культуру. Перехід від заучування фактів до розуміння подій і явищ, формування інтегрованих умінь та розвиток інтелектуальних здібностей є ключовими аспектами навчання географії та інших предметів. Одним із методичних принципів географічної освіти є акцент на самостійність, творчість і активність учнів, що передбачає значне збільшення частки самостійної роботи учня під час навчання географії. Тому важливим завданням є розробка методичного забезпечення для планування та організації різних форм самостійної роботи при вивченні різних тем шкільних географічних курсів.

У працях вітчизняних і зарубіжних учених висвітлено різні складові проблеми самостійної навчальної роботи. У методиці навчання географії феномен самостійної роботи досліджують науковці і методисти: Лаврук М.М.,

Мельник І., Кріт Н.В., Оавчарук О.В., Покась Л.А., Пометун О., Варакута О.М., С. Г. Кобернік та ін. Але, попри здобутки, що досягнуті у теорії, методиці, педагогічній практиці, проблема дослідження організації самостійної роботи учнів залишається актуальною та потребує подальшого вивчення.

Метою дослідження є розкриття самостійної роботи учнів як способу формування компетентності "уміння вчитися впродовж життя" на уроках географії.

Відповідно до мети дослідження було сформульовано низку завдань:

- розкрити основні дефініції компетентнісного навчання;
- визначити сутність та ефективність самостійної роботи учнів;
- охарактеризувати види самостійної роботи з географії в освітньому процесі та основні вимоги до її проведення;
- розробити приклади та фрагменти уроків з використанням різних методів та прийомів організації самостійної роботи в шкільному курсі географії;
- проаналізувати технологічні аспекти підготовки і проведення самостійної роботи учнів з географії у освітньому процесі.

Об'єкт дослідження - освітній процес на уроках географії.

Предмет дослідження - самостійна робота з підручником, географічними картами, Інтернет-ресурсами у процесі вивчення шкільного курсу географії.

***Методи дослідження*:** літературний, узагальнення та систематизації, метод теоретичного аналізу і синтезу, унаочнення та ін.

Практичне значення дослідження полягає у розробці методики використання окремих видів самостійних робіт для формування компетентності «уміння вчитися впродовж життя» під час вивчення шкільного курсу географії, яка може бути використана вчителями географії і студентами географічних спеціальностей педагогічних закладів.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ У КОНТЕСТІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ «УМІННЯ ВЧИТИСЯ УПРОДОВЖ ЖИТТЯ»

1.1 Основні дефініції компетентнісного навчання

Однією з ключових умов розвитку цивілізованого суспільства є підготовка особистостей, які є освіченими, морально зрілими, гнучкими, будівельними та практично налаштованими. Вони повинні бути здатними до співпраці, міжкультурного взаємодії та відчувати глибоку відповідальність за долю своєї країни та її соціально-економічний розвиток. Багато експертів вважають, що саме компетентності є ключовими показниками, які дозволяють готувати учнів до активного життя в суспільстві [3].

У випускника школи XXI століття вимагається: швидко реагувати та приймати рішення у складних ситуаціях; постійно навчатися протягом життя, самостійно здобувати необхідні знання та формувати власний досвід; працювати з сучасними інформаційними технологіями та різними джерелами інформації, бути комунікабельним не лише в межах власної країни. Одним з пріоритетних напрямів розвитку освіти стало формування у учнів системи компетенцій та компетентностей.

Проблема удосконалення системи освіти через впровадження компетентнісного підходу активно обговорюється в педагогічній науці та практиці.

Поняття «компетенція» та «компетентність» в українській педагогіці є новими, тому різні вчені надають різні тлумачення цих понять. Основні означення представлені в *Додатку А.*

На думку вчених компетенція: «це інтеграція знань, умінь, навичок і особистісних якостей, яка має реалізуватися в житті й привести людину до

професійного зростання» [6]. Латинське походження терміну «компетенція» вказує на область, в якій людина володіє глибокими знаннями та досвідом. Це поняття є результатом не лише загальної освіти, а й всього освітнього досвіду людини.

Компетенцію можна розглядати як здатність встановлювати зв'язок між знаннями та конкретною ситуацією або, в ширшому розумінні, як здібність визначати процедуру (знання і дії), що вирішить проблему. Головне – це єдність вказаних якостей, позитивне ставлення до сфери, що охоплює компетенцію, та особистісні якості, що сприяють успішному розв'язанню проблеми. Знання, процесуальні навички та інтелектуальні вміння можуть стати компетенціями лише у випадку, якщо в навчальному процесі учня враховується спрямованість особистості.

Вчені визначають основні ознаки терміну «компетенція»: сукупність обізнаних питань та досвід особи; якісне освоєння змісту освіти; критерії якісної освітньої діяльності учня; включення розуму, досвіду та творчих здібностей учнів; знання, досвід, ознайомленість; знання, вміння, навички та їх практичне застосування; вимоги для досягнення якісного результату.

Поняття «компетентність» охоплює ситуативні, комунікативні, інформаційні, економічні, інтелектуальні та соціальні аспекти компетентності.

Також варто визначити ключові загальні та предметні компетентності. Компетентність особистості базується на знаннях, досвіді, системі цінностей, які набуті та розвинуті під час навчання, дозволяючи адекватно реагувати на життєві ситуації та успішно вирішувати теоретичні та практичні завдання, що виникають у реальному житті.

Компетентність виникає від компетенції та включає здатність використовувати наявні знання, приймати обґрунтовані рішення та нести відповідальність за результати своїх дій.

Збагачуючись сутністю компетентності, учні в школі отримують освітні навички, що пов’язані з якісним засвоєнням освітнього матеріалу [6].

У навчальній програмі для шкільної географії закладено розвиток ключових компетентностей учнів, які включають:

1. Вміння спілкуватися державною (і рідною, якщо вона відмінна) мовами.
2. Комунікативні навички з іноземними мовами.
3. Математична готовність.
4. Основні знання у природничих науках та технологіях.
5. Інформаційна та цифрова культура.
6. Навички навчання протягом усього життя.
7. Ініціативність та підприємливість.
8. Соціальна та громадянська свідомість.
9. Культурна освіченість та самовираження у сфері культури.
10. Екологічна освіченість та здоровий спосіб життя.

Способи розвитку особистісної компетенції під час уроків географії у загальноосвітніх школах повинні ставити за мету стимулювання бажання навчатися (засноване на використанні ефективних методик та орієнтованих на особистість технологій) та широке впровадження самостійної роботи як передумови для розвитку ініціативи й творчості учнів через групову навчальну діяльність. Вчені та педагоги відзначають, що формування компетентної особистості, здатної до саморозвитку й самовдосконалення, найкраще відбувається під час розвитку творчої активності учнів.

Існують різні методичні рекомендації щодо формування основних компетентностей учнів під час уроків географії. Вони базуються на «педагогічній компетентності» вчителя [18]. У сфері професійної педагогіки також відсутнє єдине розуміння «компетентнісного підходу» та методів його впровадження у навчальну діяльність. Тому ця проблема стає об'єктом подальших обговорень та наукових досліджень [18].

За визначенням О. Пометун, компетентнісний підхід: «це спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток ключових компетентностей, серед яких: соціальні, що характеризують навколишню соціальну діяльність;

– мотиваційні – визначають внутрішні інтереси особистості; функціональні показують рівень наукового сприйняття світу» [18].

Значимість застосування компетентнісного підходу в курсі географічної освіти обумовлена низкою інноваційних напрямів: «по-перше, система географічних знань створює фундаментальну базу для практичної діяльності особистості за різними напрямками; по – друге, існує реальна можливість формування ключових компетентностей, уміння використовувати можливості навколишнього середовища та суспільства; по – третє, даний підхід забезпечує відповідну структуру інтеграції знань – від інформації до прогнозування різних сторін діяльності особистості та суспільства; по – четверте, процес навчання має чітко виражений дослідницький характер, орієнтований на особистість, що постійно навчається, самовдосконалюється» [18].

За визначеннями науковців, компетентнісний підхід, інноваційні технології: «це процес творчої інтеграції знань, ідей, переоцінки та перебудови понять, інформації в курсі природничих наук, коли створюються та реалізуються моделі навчання» [18].

Творчий педагог здатний втілювати передові завдання, які суспільство ставить перед школою: формувати особистість, яка вміє думати нестандартно, приймати власні рішення, мати власну позицію, пристосовуватися до змін у житті, бути гнучкою і швидко змінювати соціальні ролі – коротше кажучи, стати компетентною особистістю, що сприяє розвитку суспільства і досягає успіху. Підвищуючи особистісні навички на уроках географії, ми формуємо компетентність як готовність та здатність особистості використовувати здобуті вміння на практиці у процесі «навчання протягом усього життя».

1.2 Сутність, структура та методика організації самостійної роботи учнів

У процесі оновлення змісту освіти виникає проблема формування учнівської здатності до творчої та самостійної діяльності. Ця проблема стає

однією з провідних через потребу суспільства в інтелектуально й соціально компетентних особистостях, здатних самостійно творчо мислити та діяти, застосовуючи свої знання й вміння у нетрадиційних ситуаціях.

У методиці навчання географії виникають протиріччя: між сучасними суспільними вимогами до формування особистості нового покоління та відсутністю у навчальному процесі школи моделі для розвитку самостійної роботи; між вимогами навчальної програми з географії щодо формування конкурентоздатної особистості, здатної самостійно приймати рішення та узагальнювати знання, і недостатністю методик формування навичок самостійної роботи учнів основної школи; між традиційним підходом до викладання географії та потребою у новій методиці, яка сприятиме формуванню учнівської самостійної роботи за допомогою різних засобів навчання.

Важливо відзначити, що виховання самостійності, критичного мислення та здатності до творчих пошуків у школярів постійно розглядається й розвивається в педагогічній науці.

Проблема організації самостійної діяльності учнів та методики її проведення на уроках має свою власну історію. Погляд на цю проблематику розвивався протягом віків у шкільній освіті. Аналіз розвитку ідей у цьому напрямі дає можливість виділити 3 напрямки, в рамках яких проблема самостійної діяльності обговорювалась протягом багатьох століть у шкільному середовищі (*Додаток Б*).

Психологи розглядають самостійність як одну з характерних вольових рис. Це вміння орієнтуватися на особистий досвід, знання та переконання, ігноруючи тиск чи прохання інших [10]. Д.М.Дубравська вважає самостійною людину з сильною волею. Проте в контексті навчально-виховного процесу термін "самостійність" має багатогранне значення. Аналіз науково-педагогічної літератури показує різноманітність у тлумаченні "самостійної роботи" та її місця та значення у структурі навчального процесу (рис. 1.2.1).

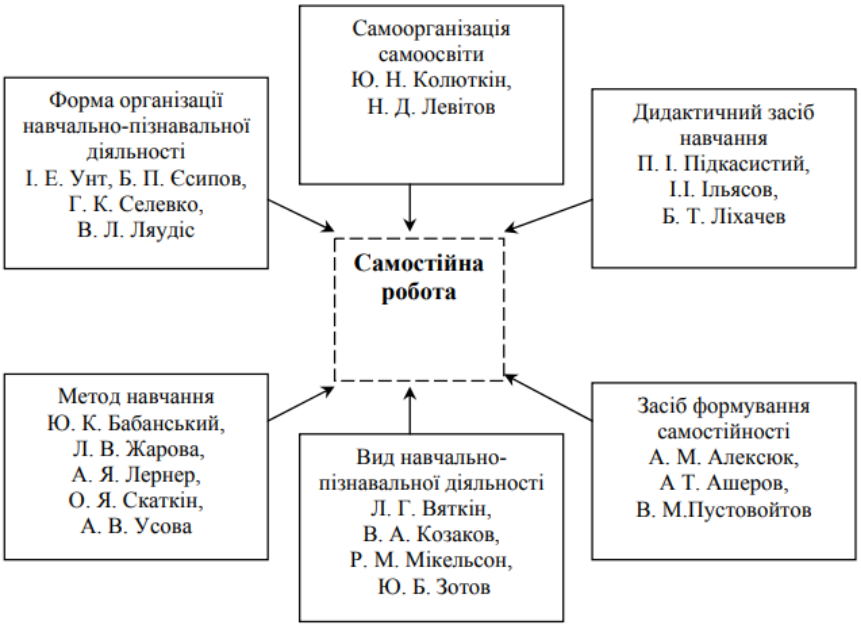

Рис. 1.2.1 - Сутність визначення поняття «самостійна робота» (*за Сльоза Н.В.*)

Основні підходи до визначення сутності поняття «самостійна робота» представлені нами в *Додатку В.*

Важливо розрізняти такі терміни, як "самостійна робота", "самостійність" і "самоосвіта" (рис. 1.2.2). Між самостійною роботою і самостійністю існує тісний зв'язок. Самостійна робота, з одного боку, є проявом вже наявної самостійності, а з іншого - засобом її подальшого розвитку.

А. Т. Ашеров вважає, що: «самостійність – це інтегрована якість особистості, що має в основі пізнавальну активність, що пов’язана з ініціативою, з пошуком шляхів рішення різних навчально- пізнавальних задач без участі вчителя…, і забезпечує саморозвиток особистості» [2, с. 15].

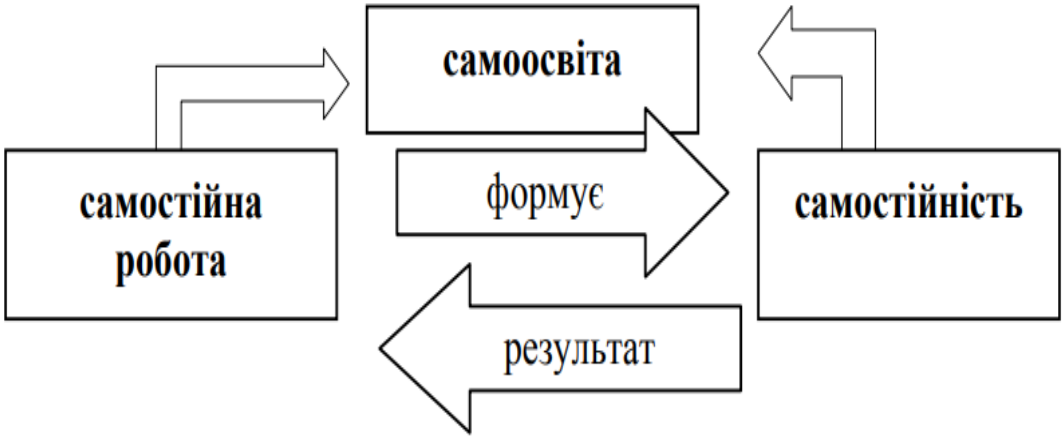

Рис. 1.2.2 - Взаємозв'язок понять «самостійна робота», «самостійність» та «самоосвіта» (*за Сльоза Н.В.)*

Як стверджує В. Козаков: «самостійна робота – специфічний вид діяльності, основною метою якого є формування самостійності суб'єкта» [4, с. 6].

Відмінність понять "самостійна робота" та "самоосвіта" є важливим. Їх сплутування може призвести до непорозумінь у виборі методів та форм їх реалізації. На нашу думку, самостійну роботу варто розглядати лише як частину процесу самоосвіти.

Самостійна робота виступає передумовою самоосвіти, так за визначенням С. У. Гончаренка, самоосвіта «це освіта, яку отримують у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі. Крім того самоосвіта, є невід'ємною частиною систематичного навчання в стаціонарних закладах, сприяє поглибленню, розширенню та більш міцному засвоєнню знань» [6].

Отже, самоосвіта – це конкретний тип діяльності, який особа проводить добровільно для задоволення пізнавальних потреб або розвитку своїх особистісних якостей. Ціль самоосвіти встановлюється самою особою або розуміється нею як власна. Основна відмінність між самоосвітою та самостійною роботою полягає в тому, що учень виконує самостійну роботу за

завданням вчителя, а самоосвітою він керує сам, пристосовуючи її до своїх потреб.

Самостійна діяльність учня – це усвідомлені та мотивовані самостійні кроки учня, які призводять до певних результатів. Проте ця активність передбачає підтримку вчителя (як особи, що впливає на навчально-виховний процес) у напрямку учнівської діяльності (як об'єкта), керівництво цим процесом, зокрема: направлення (пояснення мотиву та цілі активності), проектування (планування та структурування дослідження), підтримка (питання для допомоги, корекції, уточнення тощо).

Самостійна робота може стати творчою лише у випадку, якщо її організація спонукає учня до критичного та творчого мислення, що відбувається на рівні, встановленому вчителем.

Виділяються наступні істотні ознаки поняття «самостійна робота» (рис. 1.2.3:

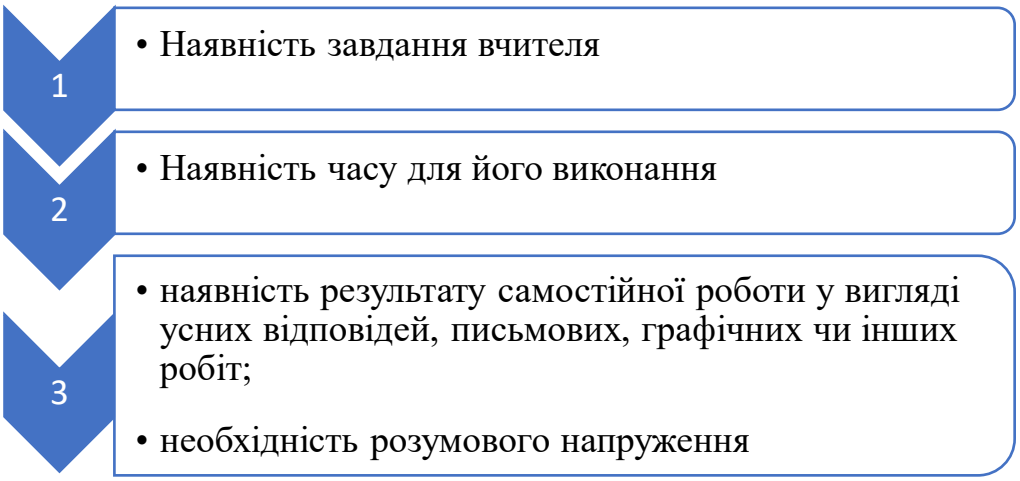

Рис.1.2.3. - Істотні ознаки поняття «самостійна робота»

Основні елементи та етапи процесу самостійної роботи представлені нами в *додатку Г.*

Між частинами цієї структури існують взаємозв'язки, які важливо враховувати при організації самостійної роботи учнів. Під час планування та проведення самостійної роботи як методу чи форми навчання можна

виокремити три основні етапи - підготовчий, виконавчий, підсумковий, які були описані у таблиці *Додатку Д.*

У процесі навчання географії організація самостійної роботи проводиться вчителями з різними дидактичними цілями, які представлені нами на рисунку 1.2.4

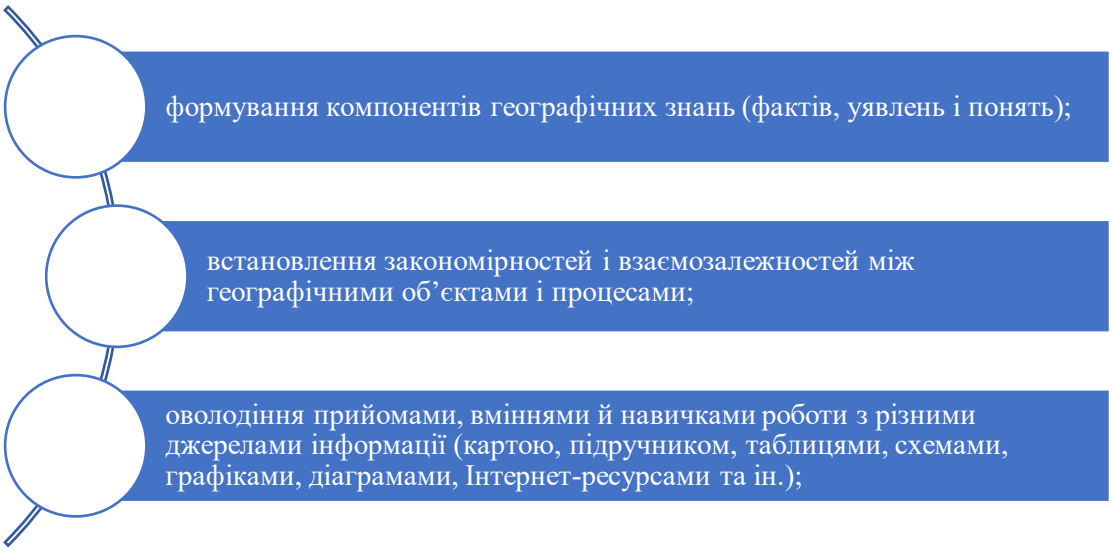

Рис. 1.2.4 – Дидактичні цілі самостійної роботи на уроках географії

Учні можуть виявити самостійність у роботі через збирання статистичних даних, спостереження, осмислення нової інформації, виконання графічних завдань, розв'язання географічних задач, конспектування та рецензування окремих творів тощо.

На думку О.В. Коринської, самостійна робота учнів у географії може бути розділена за змістом, галузями географічної роботи, рівнем самостійності учнів у виконанні завдань, логічним мисленням, пізнавальними можливостями, компонентами знань, дидактичними цілями (див. таблицю *Додатку Ж*).

Врахування різноманітності пізнавальних завдань та їх взаємодія є важливим під час організації самостійних робіт. Ефективність самостійної роботи залежить від відповідності низки вимог (див. таблицю *Додатку З*). Ця робота сприяє розвитку учнівських компетентностей, таких як отримання

знань з сучасних джерел, розширення кругозору, вдосконалення світосприйняття, вміння планувати навчання, поглиблення знань у різних галузях, розвиток інтересу до пізнання, набуття прийомів сприйняття навколишнього середовища.

Це також допомагає уникнути негативного впливу індивідуальних особливостей учнів та максимально використовувати позитивні сторони їх особистості, розвиваючи творчий підхід та здатність до пошукової діяльності, необхідні для сучасного навчання.

Серед основних проблем, пов'язаних із використанням самостійної роботи в освітньому процесі, можна виділити наступні аспекти: недостатній рівень знань, вмінь та навичок учнів у цій сфері; недооцінка індивідуальних фізіологічних та психологічних особливостей учнів; відсутність мотивації учнів до виконання завдань; поверхнева перевірка виконання завдань; недостатнє наголошення на підготовці вчителів до складання таких завдань; відсутність зв'язку між теоретичними знаннями та їх практичним застосуванням та інші проблеми [14].

1.3 Мотивація учнів до самостійної роботи

Самостійна робота має бути цілеспрямованою і потребує чітко визначеної мети. Вчитель повинен формулювати завдання так, щоб стимулювати зацікавленість учнів і спонукати їх до якісного виконання. Учням необхідно розуміти суть своїх завдань і критерії їхнього оцінювання [13].

Важливо, щоб самостійна робота не ставала надто важкою або надто простою для учнів на будь-якому етапі навчання. Вона повинна бути відповідною їхнім знанням і навичкам, щоб розвивати їхню самостійність поступово.

Початковий етап передбачає формування базових навичок самостійної роботи. Вчитель повинен показувати приклади такої роботи, надавати

зрозумілі пояснення та демонструвати їх на дошці. Самостійна робота, що виконується учнями після цієї демонстрації, є певним наслідуванням і не обов'язково розвиває їхню повну самостійність. Тим не менш, цей етап має важливе значення у формуванні базових вмінь і навичок, що підготовлять для виконання більш складних завдань.

Завдання для самостійної роботи повинні бути непередбачуваними та вимагати застосування знань у нових ситуаціях. Тільки така робота сприятиме розвитку ініціативи та пізнавальних здібностей учнів.

При плануванні та організації самостійної роботи важливо враховувати, що кожному учневі потрібний різний час для засвоєння навчальних навичок. Для досягнення цієї мети застосовується індивідуальний підхід. Вчителю слід враховувати рівень усвідомлення матеріалу класом загалом та окремих учнів, включаючи тих, хто швидко впорався з легшими завданнями, у більш складні. Завдання для самостійної роботи повинні цікавити учнів, що може бути досягнуто через новизну матеріалу, нестандартні форми або практичне застосування запропонованих методів. Самостійні завдання важливо планувати та систематично проводити. Комбінування викладання матеріалу вчителем і самостійної роботи учнів є ключовим при організації самостійної роботи.

Висновки до 1 розділу

Першочерговим вектором еволюції сучасної вітчизняної та світової освіти є формування в учнів системи компетенцій та компетентностей, які формуються із знань, досвіду, системи цінностей, отриманих та розвинених через навчання, яке дає змогу вчасно та ефективно взаємодіяти в життєвих обставинах, успішно вирішувати теоретичні та практичні завдання, що постають у реальному світі. Процес формування компетентнісної особистості, здатної до самовдосконалення та саморозвитку, найповніше здійснюється під час самостійної роботи учнів із використанням різноманітних джерел інформації.

Поняття «самостійна робота» має різноманітні визначення з погляду її місця та ролі у структурі навчального процесу. Науковці розглядають її як метод навчання, форму організації навчально-пізнавальної діяльності, вид навчально-пізнавальної діяльності, засіб формування самостійності, дидактичний інструмент, а також як самоорганізацію самоосвіти. В контексті вивчення шкільного курсу географії самостійна робота розглядається як форма організації навчально-пізнавальної діяльності, яка здійснюється учнем за опосередкованого керівництва та контролю вчителя, і в процесі якої учень формує компетентність «вміння вчитися протягом усього життя». Її ефективність залежить від різноманітних внутрішніх та зовнішніх факторів. Зовнішні охоплюють педагогічні та організаційні умови, функції, принципи побудови і програми орієнтаційних та контрольних дій в процесі виконання, які визначаються вчителем. Внутрішні фактори охоплюють координацію самостійної роботи учня, включаючи мотивацію, постановку цілей, зміст завдань (навчальних задач), навчальні дії, засоби, контроль та результат.

У процесі планування та організації самостійної роботи вчителю важливо враховувати, що для формування навчальних компетентностей варто керуватися принципом «дитиноцентризму», враховуючи, передусім, індивідуальні особливості кожного учня.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ВИМОГИ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ З ГЕОГРАФІЇ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

1.1 Самостійна робота учнів з текстом і позатекстовим матеріалом шкільних підручників з географії

Завдання географічної освіти у школах не обмежується лише передачею фактичних знань і вмінь; важливо також розвивати навички самостійного наукового дослідження, які стануть основою для самовдосконалення та розвитку упродовж життя.

У цьому контексті шкільні підручники з географії мають ключове значення. Нові підручники розроблені відповідно до програми, яка не лише пропонує нові знання про Землю, а й сприяє формуванню світогляду, вихованню екологічно свідомих особистостей, розвитку навичок пристосування до оточуючого середовища та адекватної поведінки в ньому. Кожен підручник має свої особливості у поданні матеріалу, методи підкріплення основних тем і форми організації інтерактивного навчання.

Самостійна робота учнів з підручником використовується на різних етапах уроку, залежно від змісту та рівня обізнаності учнів, а також доступності наочності.

Підручник, як носій і кристалізатор людського досвіду, має за мету передати його майбутнім поколінням та підготувати їх до дорослого життя.

Навчання учнів ефективному використанню підручника й розвиток навичок самостійної роботи з його матеріалами дозволить їм успішно адаптуватися та застосовувати отримані знання у постійно змінному світі.

Методика формування вмінь самостійної роботи школярів із підручником географії в урочний та позаурочний час передбачає використання значної кількості методів і прийомів.

Узагальнення та систематизація методів самостійної роботи учнів з підручником досить вдало була реалізована Н.В.Кріт на прикладі самостійної роботи учнів з підручником фізичної географії (рис. 2.1.1).

Рис.2.1.1- Склад вмінь самостійної роботи з підручником фізичної географії [15]

Учні мають доступ до різноманітних прийомів самостійної роботи з підручником, які включають у себе наступні аспекти:

1. Робота з текстом:
    - Формулювання основної ідеї.
    - Визначення ключових термінів.
    - Встановлення причинно-наслідкових зв'язків.
    - Самостійне узагальнення інформації.
    - Складання різних типів планів.
    - Аналіз параграфів.
    - Використання таблиць і тез.
    - Створення графічних моделей для візуалізації матеріалу.

- Переказ тексту за складеним планом.
- Аналіз географічних процесів і об'єктів.

2. Робота з позатекстовим компонентом підручника:
    - Аналіз ілюстративного матеріалу.
    - Розшифрування інформації з ілюстрацій.
    - Розрізнення основного та додаткового матеріалу.
    - Виконання порівняльного аналізу.
    - Використання методичного апарату.
    - Організація процесу засвоєння інформації за допомогою вказівок та завдань.
    - Використання апарату орієнтації для ефективної самостійної роботи.

Одним з ключових елементів у формуванні та закріпленні навичок самостійної роботи школярів з підручником є використання системи запитань та завдань. Ця система спрямована на розвиток, узагальнення та систематизацію знань, умінь та навичок, засвоєних учнями. Вона базується на заздалегідь розроблених алгоритмах дій, які учні виконують за підтримки вчителя. Вчитель пояснює структуру, послідовність дій та демонструє приклади виконання певних запитань чи завдань. Після засвоєння цих пояснень учні спочатку вирішують завдання у групі, а потім, через практику, здатні виконувати їх самостійно.

Система завдань, спрямованих на розвиток навичок самостійної роботи з підручником, дозволяє учням опановувати різні стратегії діяльності, такі як виділення найважливішої інформації шляхом аналізу, порівняння, узагальнення та систематизації, формування планів, конспектів, тез, таблиць, схем, малюнків, вирішення проблемних завдань тощо. За ступенем самостійності учнів під час виконання завдань, можна виокремити наступні їх типи: репродуктивні, частково-пошукові та творчі.

Задачі репродуктивного характеру виконуються відповідно до зразка чи конкретних інструкцій, що надаються заздалегідь. Вони сприяють основному формуванню навичок та умінь, але не стимулюють творчого мислення. Ці завдання є базою для більш складних завдань, таких як розв'язання типових задач, виконання різних вправ за певними зразками чи пошук готових відповідей у підручнику.

Частково-пошукові завдання вимагають застосування раніше засвоєних знань та вмінь у визначених умовах. Учень для їх вирішення повинен не лише повторити готові знання у тому ж вигляді, що й у підручнику, але й здійснити аналіз географічної інформації, розглянути причинно-наслідкові зв'язки та взаємозв'язки.

Творчі завдання потребують від учнів складної інтелектуальної активності та прийняття самостійних рішень. Вони сприяють виявленню нових властивостей об'єктів вивчення, висловленню власних суджень, оцінці, розв'язанню проблемних ситуацій та узагальненню. Система завдань для самостійної роботи з підручником має враховувати структуру та послідовність навчального матеріалу, його практичне значення, системність та зростання складності завдань, відповідність встановленим термінам та досяжність для виконання. Впровадження такої системи завдань необхідне для оцінювання індивідуальних пізнавальних можливостей учнів та розвитку їх загальних навичок і умінь.

Розроблена модель Н. В. Кріт для формування умінь учнів основної школи працювати самостійно з підручником з фізичної географії дозволяє ретельно вивчити різні аспекти у формуванні цих умінь, включаючи умови, які сприяють цьому процесу, та компоненти організаційної структури (*див. Додаток Е*).

Як можна побачити з ілюстрації у *Додатку Е*, теоретична частина включає мету, завдання, умови та основні складові у процесі формування умінь учнів працювати самостійно з підручником. Організаційний аспект включає методику (форми навчання, методи, прийоми), систему завдань для

самостійної роботи, складові умінь учнів у самостійній роботі з підручником, послідовні кроки у формуванні цих умінь. Результативність представлена критеріями та рівнями розвитку цих умінь.

Постійне використання завдань для самостійної роботи з текстовим та позатекстовими складовими підручника, а також контроль з боку вчителя, сприяють розвитку пізнавальної активності школярів та їх здатності до творчого мислення. Під час виконання запропонованих завдань суб'єкт навчання досягає результатів самостійно, що набагато краще розкриває цінність та значущість отриманих знань, ніж у випадку сприйняття готової інформації. Тому важливо для вчителя географії враховувати методичні особливості організації самостійної роботи учнів з підручником та раціонально використовувати різноманітні форми діяльності та види завдань.

Для успішного формування умінь самостійної роботи з підручником вчителю необхідно: планувати систематично результати формування цих умінь після кожного уроку; пояснювати суть та значення кожного прийому та методу роботи з підручником; доповнювати вміст підручника додатковими алгоритмами, інструкціями та послідовними завданнями, спрямованими на формування цих умінь; керувати самостійною роботою учнів під час виконання вправ та завдань; стежити за застосуванням набутих умінь у різних ситуаціях та нестандартних умовах.

2.2.Самостійна робота учнів із загально географічними і тематичними картами шкільних атласів з географії

На сучасному етапі володіння картографічними знаннями та навичками їх застосування дозволяють людині орієнтуватися у географічному просторі та отримувати різноманітну інформацію: про розташування об'єктів та явищ, їх розміри, склад, відстані між ними тощо.

За визначенням науковців: «географічна карта - своєрідне, стисле, але разом із тим багатоосяжне відображення на невеликому аркуші паперу великого розмаїття фактів, предметів і явищ, що наповнюють собою будь-який

земний простір, якого не можуть замінити ніякі інші способи зображення, а тим більше ніяке, хоча б найдетальніший, опис». [15]

Характеристики території та країни формуються на основі карт, використовуються для проведення вимірювань, аналізу, узагальнення та прогнозування. Аналіз різних тематичних карт та їх порівняння допомагає виявити закономірності у просторовому розташуванні, взаємодії об’єктів і явищ на Землі. Географічні карти є корисним інструментом для інших наук і галузей економіки. Л. Б. Паламарчук наголошує на актуальності володіння картографічними знаннями та навичками і готовності їх використовувати у сучасному житті.

Формування картографічної грамотності й культури є одним із ключових завдань у географічних курсах школи. Методика роботи з картами залежить від їх функцій у конкретних навчальних ситуаціях. Навчальна карта може використовуватися як об’єкт вивчення, джерело знань або засіб для наочності. Для навчання учнів самостійної роботи з географічними картами важливо спочатку представити їм карту: ознайомити з її назвою, легендою, умовними позначеннями (особливо для тематичних карт), масштабом, інформувати про можливі спотворення, характерні для даної проекції. У шкільній географії використовуються різні методи роботи з картами, такі як візуально-описовий, картометричний, морфометричний, математико-статистичний та графічний аналізи (див. рисунок 2.2.2).

Рівень оволодіння школярами методами у шкільній географії є різноманітним і пояснюється як віковими особливостями учнів, так і специфікою завдань шкільної географії.

Візуально-описовий аналіз - найбільш поширений метод роботи з картою, що використовується як в географічній науці, так і в шкільній географії. Його основне завдання - виявлення явищ на картах, встановлення особливостей їхнього розміщення та взаємозв'язків.

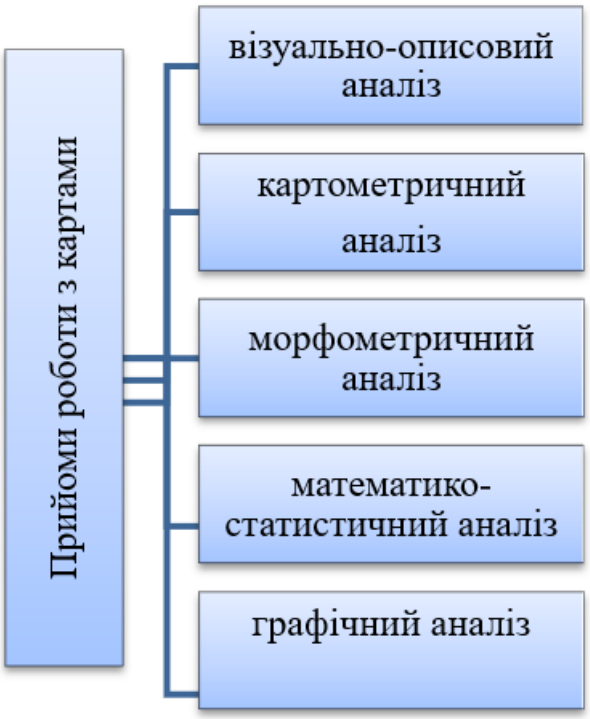

Рис 2.2.2 - Прийоми роботи з картами

Картометричний аналіз застосовується у природничо-географічних шкільних курсах для визначення різних показників на карті: координат, кутів орієнтації, висот, площ і так далі.

Морфометричний аналіз має на меті вивчення щільності, густоти і частоти явищ, звивистості контурів і інших параметрів. Його застосовують у соціально-економічній географії, іноді в поєднанні з математико-статистичним аналізом або графічним аналізом.

Окремої уваги заслуговує робота з *контурними картами*. Вчителю необхідно докласти зусиль для формування у учнів навичків правильного заповнення цих карт: використання умовних позначень (наприклад, коричнева пунктирна лінія для гір, суцільна лінія для плоскогір'я), правильне розміщення підписів (наприклад, ріки підписують за течією у верхній, середній і нижній частинах течії).

Робота з контурними картами потребує поступового ускладнення з роками навчання: якщо в молодших класах основним завданням є виявлення,

позначення та підписування об’єктів, то в подальшому у старшій школі необхідно акцентувати увагу на творчості. Учні здійснюють такі творчі завдання, як створення нової картосхеми або картодіаграми на основі контурної карти, використовуючи не лише підручник, а й інші джерела інформації, а також створення легенди для карти.

Контурні карти мають різне педагогічне застосування: для перевірки знань, формування нових знань і навичок, узагальнення та систематизації. За допомогою них проводять картографічні диктанти.

2.3.Самостійна робота учнів з Інтернет-ресурсами під час вивчення географії

Швидкі технологічні зрушення, особливо в сферах мультимедіа, віртуальної реальності та глобальних мереж, призвели до кардинальних змін у підходах національної освіти до формування географічної компетентності учнів. Збільшення різноманіття джерел знань та їх доступність відкривають нові можливості для навчання, які стають менш формальними та більш інноваційними.

Сучасні виклики породили зміни у навчальному процесі та утворенні нових освітніх парадигм, де ключовою є ідея «неперервного навчання» (Lifelong Learning). Наразі велика увага в освітньому середовищі приділяється самостійній роботі з Інтернет-ресурсами, що відіграє значну роль у переосмисленні поглядів людей на світ як на глобальному, так і на особистісному рівнях.

Використання ресурсів Інтернету дозволяє модернізувати уроки з географії, відступаючи від стандартних методів навчання. Інноваційні комп'ютерні технології викликають у дітей зацікавленість у вивченні географії, навіть у найскладніших її аспектах.

Уроки географії стають більш цікавими завдяки різноманітним Інтернет-сервісам, зокрема картографічним:

• ArcGIS - інструмент для створення карт;

• WorldMapper - збірка карт світу;

• BouncyMaps - карти, що відображають корисні копалини, сільське господарство, економіку, населення, релігію і т. д.;

• 24Tomezones - світова карта часу;

• UA Maps - картографічні дані про Україну;

• Google Maps, де завжди можна знайти свіжу географічну інформацію. Це дає можливість учням покращити знання щодо географічної термінології, виміряти відстань між точками на карті і порівняти свої результати з обчисленнями Google Maps, виявити можливі похибки; вивчити рівень розвитку транспортної інфраструктури (яким транспортом можна дістатися з пункту А до пункту Б або чи потрібно робити пересадки); дізнатися, яка година у певному часовому поясі.

Дієвими інструментами для уроків географії є різноманітні сервіси, такі як Rebus1, QR Code Generator, Classtime та проект "Сім чудес України".

Rebus1 - це сервіс для створення ребусів, які вчитель може використовувати для шифрування ключових географічних термінів. Розшифровуючи слова, учні глибше засвоюють їх значення і запам'ятовують лексику. Ребус можна використовувати для закріплення матеріалу протягом уроку.

QR Code Generator дозволяє учням кодувати різні географічні об'єкти та процеси, наприклад, гори, річки, озера на території України або відеоролики природних об'єктів. Це може сприяти більш живому сприйняттю матеріалу.

Classtime - це інструмент, який допомагає вчителю візуалізувати рівень розуміння матеріалу та прогрес класу в реальному часі. Він містить командні ігри та пазли, які дозволяють учням розв'язувати проблеми та відповідати на запитання вчителя зі своїх пристроїв.

Проект "Сім чудес України" [https://7chudes.in.ua/pro-proekt/] - це колекція відеоматеріалів про найвизначніші місця країни. Його мета - показати Україну як унікальну країну з природними та культурними багатствами для туризму, як власного, так і зовнішнього.

Фільми, зняті в рамках проекту, можна використовувати на географічних уроках, що відповідають навчальній програмі. Вони збагачують матеріал завдяки якісному виконанню та гарній наповненості, сприяючи формуванню географічних знань учнів. Це дозволяє розширити уявлення про значущі місця України та забезпечити перехід до іншої активності під час уроку.

На головній сторінці сайту розташована інтерактивна карта *(додаток Є*), яка відображає всі об'єкти, відзначені у всеукраїнському конкурсі. Збільшуючи масштаб, карта розширює кількість відзначених пам'яток, сприяючи розширенню знань про унікальні місця України.

Сервіс Mapillary містить точкові панорамні фотографії з різних куточків світу. Ресурс, розроблений компанією Mapillary AB у 2014 році, налічує понад 22 мільйони фотографій з усього світу та планує створення фотобанку, що охоплюватиме всю планету.

Сервіс також надає можливість переглядати панорами лінійно, щоб віртуально подорожувати територією. Крім того, користувачі можуть завантажувати власні зображення з прив'язкою до місцевості, подібно до Google Earth.

Хоча сервіс є англомовним, автоматичний переклад Google дозволяє переглядати вміст більш зрозумілою мовою. Проте, ця функція доступна лише у браузері Chrome.

Усі ці Інтернет-ресурси безкоштовні та доступні для вільного використання.

Висновки до 2 розділу

Самостійна робота з підручником географії є ключовим методом отримання предметних компетенцій учнів і важливим інструментом для організації їхнього самоосвітнього процесу. Процес формування вмінь самостійної роботи з підручником представляє собою послідовний розвиток знань, оволодіння новими методами дій, вміннями та навичками. Учні, виконуючи завдання вчителя та під його керівництвом, здійснюють активну навчально-пізнавальну діяльність на основі використання структурних компонентів навчальної книги, що сприяє розвитку життєвих компетентностей.

Один із найбільш складних видів практичної діяльності, який передбачає формування у школяра абстрактних уявлень та уміння переводити тривимірне зображення на площину й навпаки, – це робота з картографічними посібниками. Картографічна компетентність є однією з необхідних у житті. Вона передбачає здатність застосовувати комплекс картографічних знань та вмінь у реальних ситуаціях. Формування цієї компетентності передбачає використання різних методів та прийомів самостійної роботи учнів з картографічними джерелами інформації на уроках географії.

Використання Інтернет-ресурсів дозволяє уникнути одноманітності шкільних підручників з географії та дає можливість учням самостійно чи у співпраці з учителем створювати своє власне освітнє середовище, урізноманітнює процес навчання і проектує його на майбутнє. Це дозволяє учням, вже в дорослому житті, знаходити необхідну географічну інформацію та аналізувати її, враховуючи навички та алгоритми мислення, закладені ще в школі. Використання відео і фотоматеріалів, що містяться на сайтах дозволяє унаочнити навчання, осучаснити і візуалізувати географічний матеріал.

Отже, правильна організація самостійної роботи учнів уможливлює створення індивідуалізованого освітнього середовища та практично сприяє реалізації особистісно-орієнтованого підходу до навчання.

РОЗДІЛ 3. ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ І ПРОВЕДЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ З ГЕОГРАФІЇ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

3.1. Самостійна робота учнів в курсі «Географія. Україна у світі: природа, населення. 8 клас».

Як уже зазначалось нами у п.2.1 важливу роль в організації самостійної роботи учнів відіграють підручники. Більшість із них передбачає низку завдань, які цілеспрямовані на виконання як групових так і індивідуальних самостійних завдань. Якщо проаналізувати підручники «Географія. 8 клас», то вони розроблені відповідно до зазначеної навчальної програми з географії, орієнтованої на пізнання просторових природних та суспільних особливостей своєї країни як частини світової спільноти, шляхом комплексного її вивчення. Кожен підручник має свої особливості викладення матеріалу та дидактичні засоби для підкреслення ключових тем і форм організації інтерактивних навчально-пізнавальних занять учнів [2]. Проаналізуємо підручник «Географія. 8 клас» (авт. Бойко В. М., Дітчук І. Л., Заставецька Л. Б.), ТзОВ «Абетка», який є продовженням лінійки підручників для 6 та 7 класів авторів В. М. Бойко, С. В. Міхелі (2006, 2007, 2014, 2015). У підручнику значно оновлено навчальний зміст відповідно до розвитку ІКТ: додано інформацію про електронні карти, GPS-пристрої, геоінформаційні системи, онлайн-картографічні сервіси (GoogleMaps, OpenStreetMap, Wikimapia тощо), що надають можливість спостерігати за тривимірними зображеннями земної поверхні. Мотивацію до навчання підручник посилює через ситуації вибору - наявність обов'язкового і необов'язкового матеріалу або завдань різної складності, які можна обирати для виконання. В новому виданні збережено оригінальну структуру параграфів: обов'язковий навчальний матеріал представлено логічно за пунктами, а додатковий винесено поруч у вигляді

рубрик на полях сторінок. Ілюстративний ряд, що включає світлини, малюнки, діаграми, схеми, картосхеми, створює виразну візуальну паралель до текстового матеріалу. Підручник має систему запитань і завдань різного рівня складності, що послідовно активізує розумову діяльність учнів, розвиває їхнє логічне мислення і здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Крім традиційних методів, пропонуються і нові способи подачі матеріалу, такі як завдання для роботи з інтернет-джерелами у наскрізній рубриці «Шукайте в Інтернеті». Дидактичні прийоми співпраці та навчального діалогу впроваджено через завдання для роботи в групі в рубриці «Попрацюйте в групі».

Крім традиційних практик запропоновано й нові способи доставки контенту до школяра — систему завдань з вироблення вмінь працювати з інтернет-джерелами для здобуття додаткової географічної інформації (у наскрізній рубриці «Шукайте в Інтернеті»). Прийоми співпраці й навчального діалогу реалізовано через систему завдань для роботи в невеликій групі (в рубриці «Попрацюйте в групі»). Внутрішньо-текстові й позатекстові позначення (символи, кольорові й шрифтові виділення, посилання) створюють зручну систему навігації, яка дозволяє чітко розуміти, що і як вивчати за підручником.

Можливості варіації самостійної роботи з текстовим і позатекстовим матеріалом підручника із використанням різноманітних методів проаналізуємо на прикладі підручника для восьмого класу за курсом «Географія. Україна у світі: природа, населення» (Бойко В.М., Дітчук І.Л., Заставецька Л.Б., 2016 р.) [5]. Теми уроків відповідають програмі з географії та плануванню за календарем.

Урок: «Карта «Тектонічна будова України». Основні тектонічні структури. Взаємозв'язок рельєфу та тектонічних структур».

- Перегляньте другий абзац на сторінці 79 підручника та занесіть визначення слів «платформа», «щит», «плита» до географічного словника.

- Ознайомтесь із розділом "Платформи" на сторінках 80-81 підручника та розширте схему "Тектонічні структури в межах Східноєвропейської платформи":

Тема уроку: "Створення рельєфу. Внутрішні та зовнішні чинники та процеси, що формують рельєф. Різновиди рельєфу за походженням. Вплив рельєфу на діяльність людини."

- Прочитайте перший абзац на сторінці 88 підручника та вкажіть, які рельєфні форми на території України займають найбільші площі?
- Виконайте завдання на сторінці 93 підручника "Робота в групах" (Вчитель заздалегідь об'єднує учнів у три групи).
- Визначте, яким тектонічним структурам відповідають рівнинні форми рельєфу:
    - Група 1 - Придніпровська височина та Придніпровська низовина;
    - Група 2 - Донецька височина та Причорноморська низовина;
    - Група 3 - Подільська височина та Поліська низовина. Розгляньте, у який бік нахилена кожна з цих рівнин. Як ви визначили це?
- Прочитайте перший абзац на сторінці 94 підручника та поясніть, чому Українські Карпати мають низькі й середні висоти, хоча за віком належать до молодих гір?

Розгляньте напрямок нахилу кожної з цих рівнин. Яким чином ви це визначили?

- Прочитайте перший абзац на сторінці 94 підручника і поясніть, чому, незважаючи на свою молодість, Українські Карпати мають низькі та середні висоти?

- Прочитайте §19 "Геоморфологічна будова" та доповніть твердження географічного диктанту:
    - Тектонічні форми рельєфу утворилися внаслідок...
    - Вулканічні форми рельєфу є результатом...
    - Гравітаційні форми рельєфу спричинені процесами, що...
    - Водно-ерозійні форми рельєфу пов’язані з...
    - Карстові форми рельєфу утворюються в результаті...
    - Льодовикові форми рельєфу пов’язані з...
    - Еолові форми рельєфу виникають як результат...
    - Берегові форми рельєфу виникають на...
    - Антропогенні (техногенні) форми рельєфу – це...

    Тема уроку: «Розміщення корисних копалин України, їх класифікація за використанням та поширення».

За допомогою схеми «Класифікація корисних копалин України за використанням» на сторінці 102 підручника, пригадайте, які корисні копалини належать до паливних? Які до рудних? Які до нерудних? Які до гідромінеральних? Тема уроку: "Чинники, що формують клімат (сонячна енергія, атмосферна циркуляція, поверхня землі) та їх вплив на Україну. Розподіл сонячної енергії в атмосфері та на земній поверхні."

Прочитайте третій абзац на сторінці 119 та розгляньте малюнок 86. Яка загальна сонячна енергія та як ви це визначили?

Тема уроку: "Фактори, які визначають клімат (сонячна енергія, атмосферна циркуляція, земна поверхня) та їх взаємодія на території України. Розподіл сонячної енергії в атмосфері та на землі."

- Прочитайте третій абзац на сторінці 119 та розгляньте малюнок 86. Поясніть наступне:
  - Як змінюється річна сумарна кількість сонячної енергії в межах України?
  - Отримують західні та східні райони однакову кількість сумарної сонячної енергії?
  - Чому ці значення різняться? Які фактори на це впливають?

Тема уроку «Властивості повітряних мас, що впливають на територію України. Атмосферні фронти, циклони та антициклони».

- Використовуючи мал.87 «Атмосферні фронти» на С.121 підручника, поясніть як утворюється холодний фронт? Як утворюється теплий фронт?

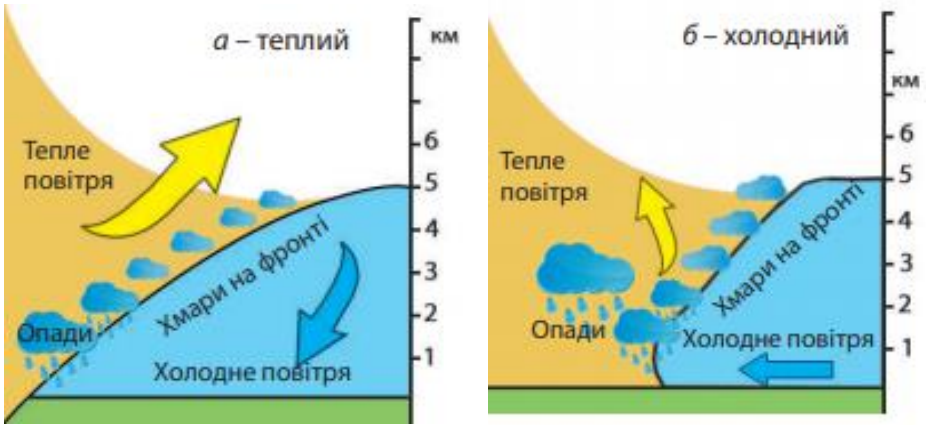

- уважно прочитайте абз.1,2 на С.122 підручника і зобразіть циклон і антициклон у вигляді схематичного малюнка.

Передбачуваний схематичний малюнок:

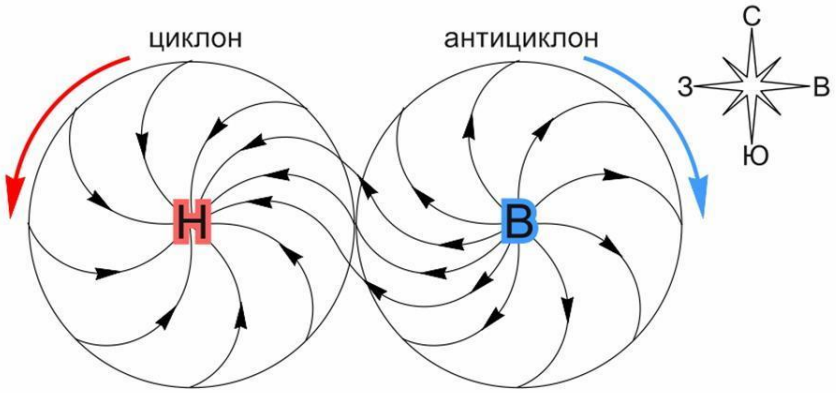

Тема уроку: "Вплив погодних умов на здоров'я та економічну активність людини. Охорона атмосферного повітря. Особливості клімату вашого регіону."

- Прочитайте останній абзац на сторінці 135 та створіть схему "Зволоження території за коефіцієнтом вологості".
- Прочитайте розділ "Охорона атмосферного повітря" на сторінці 136 підручника та назвіть джерела забруднення повітря. Які з них присутні у вашому регіоні (області)?

Тема уроку: "Вплив рельєфу України на річки. Їх характеристики. Падіння, нахил річок. Кліматичні фактори у формуванні річкової системи. Живлення та режим річок, густота річкової мережі. Обсяг річного стоку, витрати води."

- Прочитайте останній абзац на сторінці 139 підручника та поясніть, у чому полягає відмінність між повінню та паводком.
- Розгляньте малюнок 102, схему річкової долини на сторінці 141 підручника і згадайте:
- Ознайомтеся з розділом "Географічні завдання" на сторінці 142 підручника та вирішіть поставлену задачу.

Мал. 102. Схема річкової долини

- Що таке річище?
- Що таке заплава?
- Чим колись була тераса?

"Для оцінки об'єму річкового стоку застосовується показник витрати води, який визначає об'єм води, який протікає через поперечний переріз річки протягом однієї секунди. Його формула: Q = Sv, де Q – витрата води, $м^3/с$; S – площа поперечного перерізу річки, $м^2$; v – швидкість течії річки, м/с. Розрахуйте витрату води в річці, якщо її поперечний переріз має форму трапеції у якій ширина водної поверхні складає 56 м, ширина дна складає 34 м, пересічна глибина — 2,5 м, а швидкість течії — 0,4 м/с.

Тема уроку: "Гірські рельєфи Українських Карпат, їх зміна з висотою, використання та охорона"

- Ознайомтесь з розділом "Висотна поясність природних умов" на сторінках 202-203 підручника та заповніть таблицю, використовуючи дані з цього розділу.

Висотні пояси Українських Карпат	**Їх максимальна висота, м**	**Основні типи ґрунтів**	**Рослини, тварини**
1. 2. 3. 4. 5.			

Тема уроку: "Ґрунти: основні типи, їх поширення та картографування". Подивіться на малюнок 120, "Ґрунти України" на сторінці 159 підручника та скажіть:

- Які типи ґрунтів найпоширеніші в Україні?

- Які зміни спостерігаються у розподілі цих ґрунтів з півночі на південь в умовах рівнинної частиниУкраїни?
- Які типи ґрунтів не мають широкого розповсюдження?
- Які ґрунти покривають вашу область? Зробіть аналіз впливу людини на плодючість ґрунтів, використовуючи план розділу "Проведіть дослідження" на сторінці 164 підручника. Вплив людини на родючість ґрунтів.

Ґрунти України

1. Дізнайтеся, які ґрунти поширені у вашій місцевості та їхня родючість.
2. Для яких сільськогосподарських цілей їх використовують? Які культури вирощують на орних ділянках?
3. Як вплив господарської діяльності людини вплинув на плодючість ґрунтів? Чи використовуються заходи для їх підвищення? Які?
4. Які заходи ви вважаєте необхідними для раціонального використання та охорони ґрунтів у вашій місцевості?

Отже, наведені завдання засвідчують про можливість використання різних прийомів самостійної роботи з текстом і позатекстовим матеріалом підручника. Ефективність у засвоєнні змісту теми, а як наслідок формування ключових і предметних компетентностей значно залежать від чіткого, зрозумілого, конкретно і правильно сформульованого, чітко окресленого у структурі уроку завдання

Робота з географічними картами є також важливою складовою в організації процесу самостійної роботи школярів. Цікавою у цьому контексті є методика роботи з географічними картами з атласу "Україна у світі: природа, населення" як інформаційного джерела під час вивчення географії у 8 класі із використанням різнотипних завдань (за Г.Ю. Грюнбергом) (табл. 3.1.1, табл.3.1.2, табл. 3.1.3, табл. 3.1.4).

Таблиця 3.1.1

Типові завдання на читання однієї карти

№ п/п	Тип завдання	Приклад завдання
1.	Знайти об'єкти розміщені в окремих пунктах, виділити частину з них за окремою ознакою	Користуючись картою «Фізична карта України» на С. 14-15 атласу, назвати крайні точки України.
2.	Вказати характерні особливості розміщення точкових об’єктів	Розгляньте карту «Клімат України» на С.22 атласу і знайдіть на території України точки з максимальними і мінімальними температурами, розкрийте їх особливості та причини розміщення.
3.	Пояснити особливості розміщення лінійних об’єктів	Користуючись картою «Фізична карта України» на 14-15 атласу, скажіть в якому напрямі протікає річка Дніпро по території України. Чому поблизу м.Черкаси її напрям течії змінюється?
4.	Визначити особливості розміщення об’єктів, які займають площі:	Розгляньте карту «Поверхневі води України» на С. 24 атласу і скажіть, басейн якої річки займає найбільшу площу на території України? Чому?
	а) за картами з ареалами;	Визначити за картою «Родючість ґрунтів», що на С.27 атласу, в яких областях малородючі ґрунти.
	б) за точковою картою;	Користуючись картою «Чорне та Азовське море» на С.34 атласу, назвіть найбільшу глибину Чорного моря.
	в) за картою з якісним фоном;	Користуючись картою «Фізико-географічне районування» на С.33 атласу, назвіть краї лісостепової зони України.

№ п/п	Тип завдання	Приклад завдання
5.	Встановити напрям переміщення явищ за картою із знаками руху	Розгляньте карту «Клімат України» на С.22 атласу і визначте переважаючий напрям вітру у січні в західних областях України. Користуючись картою «Чорне та Азовське море» на С.34 атласу, скажіть в якому напрямі протікає Кавказька течія.
6.	Пояснити фізико-географічне положення території	Користуючись картою «Україна на політичній карті Європи», що на С.… атласу, поясніть, чому Україну відносять до країн Центральної і Східної Європи.
7.	Схарактеризувати компоненти природи. А. Рельєф: а) розрізнити типи макрорельєфу (рівнин);	Користуючись картою «Фізична карта України» на С.14-15 атласу, назвіть форми рельєфу. Що переважають на території України.
	б) описати зміни рельєфу вздовж лінії;	Користуючись картою «Фізична карта України» на С.14-15 атласу, здійснити заочну подорож вздовж 50°сх.д. з заходу на схід територією України та опишіть зміни рельєфу вздовж цієї паралелі.
	в) описати рельєф території	Користуючись картою «Фізична карта України» на С.14-15 атласу, опишіть рельєф Поділля.
	Б. Клімат: а) схарактеризувати один із елементів клімату	Розгляньте карту «Клімат України» на С.22 атласу і скажіть, як змінюється середньорічна кількість опадів на території України? Чому?
8.	Описати природу території за дрібномасштабною картою (фізичною або загально-географічною)	За типовим планом і картою «Фізична карта України» на С.14-15 атласу, опишіть Поліську низовину.
9.	Порівняти природу двох територій	Користуючись картою «Рослинність України» на С.28 атласу, порівняйте види

Таблиця 3.1.2

Типові завдання на накладання двох карт і на зіставлення декількох карт

№ п/п	Тип завдання	Приклад завдання
А. За двома картами		
1.	Встановити залежність у розміщенні явищ	Зіставте карти: «Клімат України» на С.22 атласу і «Фізична карта України» на С.14-15 атласу і скажіть, чому на крайньому заході України випадає найбільша кількість опадів?
2.	Встановити залежність властивостей одного компоненту природи від другого	Зіставте карту «Тектонічна будова України» на С.17 атласу з картою «Фізична карта України» на С.14-15 атласу і скажіть, чому на півдні України утворилася Причорноморська низовина? Зіставте карту «Клімат України» на С.22 атласу з картою «Рослинність України» на С. 28 атласу і скажіть, чому лісова рослинність переважає на заході та півночі України, а не на сході та півдні? Зіставте карту «Фізична карта України» на С.14-15 атласу з картою «Поверхневі води» на С.24 атласу і скажіть, що вплинуло на те, що площа басейнів річок України різна?
Б. За декількома картами		
3.	Схарактеризувати фізико-географічне положення території	Користуючись фізичною картою світу, фізичною картою Європи, та фізичною картою України, схарактеризуйте фізико-географічне положення території нашої держави.
4.	Скласти характеристику інійного об'єкту	Користуючись картами атласу «Фізична карта України», «Клімат України», «Поверхневі води України», «Ландшафти України», опишіть річку Дністер за типовим планом.
5.	Порівняти особливості компоненту природи двох районів	Порівняйте гори Карпати і Кримські гори за типовим планом, використовуючи при цьому карти атласу: фізичну, тектонічну, кліматичну, рослинності та тваринного світу України
6	Скласти опис природи території	Користуючись тематичними картами атласу, складіть опис природи Українського Полісся.

Таблиця 3.1.3

Типові завдання картометричного характеру

№ п/п	Тип завдання	Приклад завдання
1.	Виміряти кут напряму	Користуючись частиною аркуша топографічної карти на С.5 атласу, визначте за яким азимутом рухалися туристи від борошномельного заводу до залізниці.
2.	Визначити географічні координати точки	Користуючись картою «Фізична карта України» на С.14-15 атласу, визначте координати крайніх точок України.
3.	Знайти точку на карті за її географічними координатами	Користуючись картою «Фізична карта України» на С.14-15 атласу, визначте об'єкт, координати якого: 49°пн.ш. і 31°30' сх.д.
4.	Виміряти відстань по меридіану (по паралелі) в градусах і кілометрах	Користуючись картою «Фізична карта України» на С.14-15 атласу, визначте протяжність України з півночі на південь по 34-му меридіану в градусах і кілометрах.
5.	Виміряти відстань не за лініями картографічної сітки	Користуючись масштабом карти «Адміністративно-територіальний устрій» на С.12-13 атласу, знайти найкоротшу відстань від свого обласного центру до м. Київ.
6.	Виміряти величину явища відображеного на карті способом ізоліній	За картою «Клімат України» на С.22 атласу з'ясуйте, які ізотерми січня і липня переважають у південно-східних областях.
7.	Виділити райони з різною інтенсивністю явищ	Користуючись картою «Загальне забруднення навколишнього середовища в Україні» на С.35 атласу, назвіть надзвичайно забруднені території України; території екологічної катастрофи, умовно чисті території.
8.	На основі відображення явища на карті способом ізоліній обчислити ускладнений показник	Користуючись картою «Клімат України» на С.22 атласу, обчисліть середньорічну амплітуду температур на території західних, центральних і східних областей України.

Таблиця 3.1.4

Типові завдання на побудову тематичних карт на контурній карті

№ п/п	Тип завдання	Приклад завдання
1	Нанести на контурну карту об'єкти позамасштабними умовними позначеннями	Позначити на контурній карті природоохоронні об’єкти України (умовні позначення природоохоронних об’єктів відобразити відповідним значком):
2.	Нанести на карту об'єкти лінійними умовними позначеннями	Позначити на контурній карті кордон України та кордони країн, що межують з нею: Росія, Білорусь, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова.
3.	Скласти карту способом ареалі	Позначити на контурній карті ареали поширення бука кримського.
4.	Скласти карти способом якісного фону	Позначити на контурній карті природні зони України.
5.	Скласти карту способом значків	Позначити на контурній карті сезонні міграції птахів.

Наші вправи демонструють можливості використання географічних карт як основного джерела інформації, а не лише як засобу візуалізації. Через конкретні приклади ми показали різноманітні методи використання карт, сприяючи розвитку у учнів навичок роботи з картами та формуючи у них картографічну компетентність через організацію самостійної роботи.

3.2.Організація самостійної роботи з врахуванням цілеспрямованості та зацікавленості

Самостійна робота має бути цілеспрямованою та мати чітко окреслену мету. Вчителеві потрібно сформулювати завдання так, щоб воно зацікавило та стимулювало бажання учнів виконати його. Учням важливо чітко розуміти, що вимагається від них, і як саме буде перевірятися виконання

завдання. Це надає їхній роботі змістовний напрямок і сприяє успішному виконанню завдання. Наприклад, під час вивчення теми "Рельєф, геологічна будова і корисні копалини" у 8-му класі, учням пропонується виконати практичну роботу. "Взаємозв'язок рельєфу, геологічної будови і корисних копалин". Процес роботи полягає в наступному: Порівняйте фізичну та тектонічну карти, визначте, де на земній корі розташовані запропоновані форми рельєфу. Вивчіть, які саме корисні копалини знаходяться на цих формах рельєфу.

На основі досліджень заповніть таблицю з результатами (таблиця 3.2.1):

Форми рельєфу	**Тектонічні структури**	**Корисні копалини**
Поліська низовина		
Причорноморська низовина		
Придніпровська низовина		
Донецька височина		
Придніпровська височина		
Українські Карпати		
Кримські гори		

Зробіть висновок про закономірності розміщення корисних копалин, зв'язок між корисними копалинами, тектонічними структурами і рельєфом .

Самостійна робота повинна стимулювати учнів до наполегливої праці, але важливо уникати надто високих вимог. Завдання, які вони виконують самостійно на кожному етапі навчання, повинні відповідати їхнім знанням та здібностям, підготовці та відповідати їхнім можливостям. Спочатку необхідно сформувати базові навички самостійної роботи, такі як робота з контурною

картою, створення схем та креслень, прості виміри або вирішення простих завдань. Важливо, щоб учні отримували наочні приклади від учителя з чіткими поясненнями та вказівками, перш ніж приступати до самостійної роботи.

Як приклад, наведемо роботу з картографічним матеріалом у 6-му класі в процесі вивчення теми «Рельєф і корисні копалини Південної Америки» для самостійного здобування знань .

Завдання: Використовуючи підручник, фізичну карту і карту « Будова земної кори», доповніть текст, вставте пропущені слова.
В основі Південної Америки знаходиться _____ плита.
Складчасті гірські пояси у південних материків лежать на _____
Гори Анди утворилися в зоні взаємодії _____ і _____ літосферних плит.
Схід зайнятий _____ , а на заході _____ . Найбільш великі низинні рівнини – _____ , _____ , _____.
Гори Анди утворилися в зоні взаємодії _____ і _____ літосферних плит.
У рельєфі Південної Америки виділяються ___ частини. Схід зайнятий _____ , а на заході _____ .
Найбільш великі низинні рівнини – _____ , _____ , _____. Вони відповідають прогинам _____ .
Підвищеним ділянкам платформи – щитів – відповідають _____ і _____ плоскогір'я.
Західна частина материка – результат взаємодії двох _____ . _____ Плита посувається під _____ .
Край континентальної плити _____ в складки.

Величезні запаси рудних корисних копалин належать до тектонічних структур _____ поясу і _____ платформи
Вони представлені такими корисними копалинами, як _____ .
Западинам платформи відповідають родовища _____ .
Найвища точка Південної Америки – _____ . В даний час Анди продовжують _____ . Це одна з найактивніших тектонічних зон Землі . Тут розташовані як _____ так і _____ вулкани. Найбільш значні з вулканів – _____ і _____ .

3. Завдання, які використовуються для самостійної роботи, мають зацікавити учнів. Це можна досягти, пропонуючи завдання з новими аспектами, нестандартними елементами у їх змісті, що розкривають практичне значення задачі або методу, яким потрібно опанувати навички. Для прикладу наведемо **фрагмент уроків з теми «НІМЕЧЧИНА» із використання прийомів і методів критичного мислення під час вивчення розділу «Країни Європи» з курсу «Географія. Регіони і країни. 10 клас»**

Учні перед початком роботи формуються у групи, в кожній з яких обирається секретар для запису групової інформації та спікер для виступу від імені групи. Усі учасники мають особисті робочі матеріали, і за заповнення кожного блоку вони отримують певну кількість балів, яка визначена за виконанням завдання. Після завершення уроку кожен учень отримує оцінку, а спікер групи може додати до свого результату ще 2 бали за додаткові усні відповіді та активну участь в уроці.

Фрагмент уроку. Використання технології BYOD – Bring Your Own Device (Принесіть свої власні пристрої) на етапі «Актуалізація опорних знань, умінь та навичок» (стадія виклику) у контексті організації самостійної роботи.

Завдання:

- За допомогою мобільних пристроїв перейдіть за посиланням http://www.tagxedo.com та створіть хмару тегів з асоціаціями, пов'язаними з назвою країни "Німеччина".
- Оберіть в розділі "Шаблони" опцію "Країни", де доступний зразок конфігурації хмари у формі Німеччини (додаткові можливості використання Tagxedo можна знайти на сторінці Tagxedo у Facebook).

Вигляд хмари учні визначають самостійно. Створені хмари тегів надсилаються вчителю, який відображає їх за допомогою проектора на екрані. Це завдання сприяє актуалізації знань учнів про країну та полегшує вивчення нового матеріалу (див. рис. 3.2.1).

Рис. 3.2.1.- Приклад хмари тегів «Німеччина»

Таку ж вправу можна запропонувати учням у кінці уроку з пропозицією доповнити хмару тегів новою інформацією.

Фрагмент уроку. Використання методу «Покопаємось у пам'яті» та етапі «Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності» (стадія виклику) у контексті організації самостійної роботи.

Завдання: 1). Використовуючи знання з попередньо вивчених тем курсу, учням пропонується визначити рейтингові позиції Німеччини у регіоні та світі за такими показниками: розташування в типології країн світу за рівнем розвитку, ВВП, ВВП на душу населення, обсяг промислового виробництва та

індекс розвитку людського потенціалу. Для зручності можна скористатися інформацією з сайту https://www.study-in-germany та підручника "Географія (рівень стандарту)" для 10 класу (автори: Бойко В. М., Брайчевський Ю. С., Яценко Б. П), зазначеного на стор. 54. Отримані дані слід представити у вигляді таблиці, використовуючи метод "Покопаємось у пам'яті".

Фрагмент уроку. Використання прийому «Візитка» у поєднанні з технологією BYOD – Bring Your Own Device (Принесіть свої власні пристрої).на етапі «Формування і засвоєння нових знань, умінь і навичок» (стадія осмислення) у контексті організації самостійної роботи.

Використовуючи власні мобільні пристрої створимо «візитну картку» Німеччини, виконавши низку наступних завдань:

- ✓ *Знайдіть офіційну назву країни.*
- ✓ *Яка площа країни?*
- ✓ *Скільки населення проживає в країні?*
- ✓ *Яка її столиця?*
- ✓ *До якого типу за економічним розвитком країна відноситься?*
- ✓ *Який склад території?*
- ✓ *Членом яких міжнародних організацій вона є?*
- ✓ *Яка офіційна мова в країні?*
- ✓ *Яка релігія?*
- ✓ *Яка грошова одиниця?*

(Виконуючи це завдання учитель здійснює вибіркове опитування учні на зазначені вище запитання).

«Візитна картка Німеччини»

Офіційна назва – Федеративна Республіка Німеччина.
Площа – 357 тис. км² (64-те місце у світі, 7-е – в Європі).
Населення – 82,6 млн чол. (19-е місце у світі, 2-ге – в Європі).
Столиця – Берлін.
Тип країни – високорозвинена держава, країна “Великої сімки”.
Склад території – 16 федеральних земель, кожна із яких має маю свою конституцію і достатньо широку автономію.
Член міжнародних організацій – ООН, НАТО, Європейського Союзу.
Офіційна мова – французька.
Релігія – християнство (протестанти, римо-католики).**Валюта** – євро.

Прийомом «Візитка» можна скористатися і для оформлення інформації графічному форматі Для виконання цього завдання скористайтеся сервісом www.mindmeister.com і створіть свою ментальну карту «Німеччина», використовуючи типовий опис «візитної картки» для країни.

Цей процес дозволить учням самостійно узагальнити базову інформацію про країну та активізує їхню візуальну пам'ять, що сприятиме більш ефективному запам'ятовуванню фактичних даних про неї.

Учитель має ключову роль у виконанні учнями самостійних завдань. Він відповідає за створення системи самостійних завдань, їх впровадження у навчальний процес. Визначаючи мету, зміст та обсяг самостійних завдань, вчитель також визначає їхнє місце на уроці та методи навчання для різних типів самостійної роботи.

Організація самостійної роботи вимагає збалансованого поєднання викладу матеріалу вчителем з самостійною працею учнів для засвоєння знань, умінь і навичок. Важливо уникати екстремумів: надмірне захоплення самостійною роботою може сповільнити темп навчання програмного матеріалу.

Значення самостійної роботи в навчальному процесі важко переоцінити. Вона сприяє розвитку самостійності як якості особистості, підтримує принцип індивідуального підходу та дозволяє адаптувати навчальні завдання, що сприяє глибшому розумінню та засвоєнню знань. Саме під час самостійної роботи учні розвивають свої пізнавальні здібності та вдосконалюють навички, без яких неможливе успішне засвоєння знань, не лише у школі, але й у житті.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що для вчителя одним з найважливіших аспектів є навчитися організовувати самостійну роботу класу, поступово делегуючи учням свої функції та ролі, і, не обмежуючи їхньої ініціативи, керувати їхньою самостійною діяльністю. Саме самостійна робота має великий вплив на глибину й міцність знань учнів у конкретній темі, на розвиток їхніх здібностей у сприйнятті та засвоєнні нового матеріалу.

Будь-який вчитель знаходиться в пошуку нових методики навчання, бо вони дозволяють зробити урок цікавішим, захоплюючим і, отже, незабутнім для учнів. Тільки вчитель, який творчо підходить до своєї роботи, може заохотити учнів до засвоєння знань у своєму предметі й розвивати в них любов до навчання.

3.3 Використання нестандартних прийомів для підвищення самостійної учбово-пізнавальної діяльності учнів (на прикладі розробки уроку «Географічне положення, дослідження та освоєння Південної Америки» у курсі «Географія. Материки та океани. 7 клас»)

Підвищення самостійності учбово-пізнавальної діяльності учнів можна досягнути шляхом використання низки нестандартних прийомів, які розглянуті нами на прикладі створення уроку на тему «Географічне положення, дослідження та освоєння Південної Америки», тема «Південна Америка» у шкільному курсі «Географія материків і океанів. 6 клас». Основна увага приділена стимулюванню навчальної активності учнів та оновленню їхніх базових знань. Це допомагає вчителю перейти від організаційних аспектів уроку та перевірки попереднього матеріалу до вивчення нового, а також створити цікавий настрій на уроці, сприяючи розвитку творчих здібностей учнів. У цьому циклі важливо визначити форми та методи взаємодії вчителя з учнями, їхніх груп або всього класу, а також проведення самостійних, творчих завдань для учнів. Запропоновано численні нетрадиційні методи роботи та створені завдання на різні рівні складності, які допомагають учням усвідомити основні аспекти нового матеріалу.

Фрагмент уроку. Використання прийому «Дивуй» на етапі «Вивчення нового матеріалу» у контексті організації самостійної роботи.

1.Південна Америка – материк рекордів.

Південну Америку називають материком природних рекордів. Загальновідомо, що всі рекорди заносяться до Книги рекордів Гіннеса. Спробуємо і ми в класі всі разом скласти книгу рекордів Південної Америки.

Завдання: Визначте рекорди континенту, використовуючи карти атласу, підручник визначте рекорди континенту (див. табл.3.3.1).

Номінація	**Географічний об'єкт**
Найбільша і найповноводніша річка світу	*Амазонка*
Найдовша гірська система світу	*Анди*
Найвища вершина Західної півкулі та Південної Америки	*г.Аконкагуа*
Найбільша низовина світу	*Амазонська низовина*
Найвищий діючий вулкан світу	*Льюльяльяко*
Найвисокогірніше озеро світу	*Тітікака*
Найвищий водоспад світу	*Анхель*
Найширший водоспад у світі	*Ігуасу*

Після виконання самостійного завдання доречною є демонстрація презентації на тему «Природні рекорди Південної Америки».

Цей континент славиться своїми унікальними природними явищами, серед яких варто відзначити найвищий вулкан у світі, річку з найбільшим об'ємом води, величезний водоспад та найбільше високогірне озеро за площею. Західна частина цього материка відчуває понад тисячу землетрусів щороку, тоді як східній майже ніколи не має поштовхів.

Це та земля, яка подарувала світу такі улюблені усіма сільськогосподарські культури як кукурудза, картопля, томати, ананаси, какао, гарбузи, квасоля, хінне та каучукове дерево. Тут розташовані сучасні мегаполіси, які існують поруч із природними ландшафтами, де живуть племена, що не мають досвіду сучасної цивілізації. Європейці часто асоціюють Південну Америку із бразильськими карнавалами, футбольними командами, кавою та каучуком, піраньями та ягуарами.

Але, це лише частка того, що варто знати про цей таємничий материк. Давайте розширимо наші знання про нього.

Фрагмент уроку. Використання прийому «Творча лабораторія» на етапі «Вивчення нового матеріалу» у контексті організації самостійної роботи.

Щоб розібратися з фізико-географічним положенням Південної Америки, потрібно утворити групи. (Учні будуть розділені на шість груп.) Учням пропонується створити пізнавальний проект під назвою "Дізнаймося про Південну Америку", під час якого пропонується створимо ручну карту. (На ватмані на дошці вже намальовано контур Південної Америки.). Кожна із груп виконує своє завдання (див. таблиця 3.3.2)

Таблиця 3.3.2

Групові завдання учнів «Дізнаймося про Південну Америку»

Група	**Завдання**
Група №1	Визначте площу материка, його розташування відносно екватора, нульового меридіана, ліній тропіків. (Нанести на «німу» карту градусну сітку, показати лінію екватора, нульового меридіана, тропіків)
Група №2	Визначте розташування материка Південна Америка відносно океанів. Назвіть морські течії, що омивають материк та найближчі материки. З'ясуйте, які географічні об'єкти розділяють ці материки? (Нанести на «німу» карту)
Група №3	Визначте за допомогою градусної сітки найбільшу протяжність материка Південна Америка із заходу на схід. (Записати дані до легенди «німої» карти)
Група №4	Визначте за допомогою градусної сітки найбільшу протяжність материка Південна Америка з півночі на південь. (Записати дані до легенди «німої» карти)
Група №5	Визначте крайні точки материка – північну та південну та їх координати. (Нанести на «німу» карту)
Група №6	Визначте крайні точки материка – західну та східну та їх координати. (Нанести на «німу» карту)

Після опрацювання матеріалу підручника та роботи з атласами учні представляють матеріали досліджень та роблять узагальнення, заповнюючи пропущені слова в тексті**.**

Фрагмент уроку. Використання прийому «Географічна лабораторія» на етапі «Вивчення нового матеріалу» у контексті організації самостійної роботи.

Як була відкрита Південна Америка? Хто вивчав її та досліджував? Ви дізнаєтесь, працюючи з текстом підручника та картами атласу.

Завдання: складіть таблицю про відкриття та дослідження Південноамериканського континенту: I варіант - «Першовідкривачі»

II варіант - «Дослідники»

«Першовідкривачі»

Дата	**Мандрівник**	**Відкриття**
1492р.	Експедиція Х. Колумб	
		Східні береги Південної Америки, "Новий Світ"
1519 р.	Експедиція Ф. Магеллан	

«Дослідники»

Дата	**Дослідник**	**Результати дослідження**
1799-1804 рр.	Німецький географ О. Гумбольдт та французький ботанік Е.Боплан	
		Установив давні центри землеробства Південної Америки, походження деяких культурних рослин

У процесі дискусії відбувається обговорення проблемних питань, зокрема: 1) яка помилка стала надбанням людства; чому материк названий ім’ям людини, яка його не відкрила?

Висновки до 3 розділу

Розроблені та представлені нами у 3 розділі завдання засвідчують про можливість використання різних прийомів самостійної роботи з текстом і позатекстовим матеріалом підручника, картографічним матеріалом, інтернет ресурсами. Ефективність у засвоєнні змісту теми, а як наслідок формування ключових і предметних компетентностей значно залежать від чіткого, зрозумілого, конкретно і правильно сформульованого, чітко окресленого у структурі уроку завдання.

Учитель відіграє ключову роль у виконанні учнями самостійних завдань, відповідаючи за їх розробку та впровадження в навчальний процес. Визначаючи мету, зміст та обсяг самостійних завдань, вчитель також визначає їхнє місце на уроці та методи навчання для різних типів самостійної роботи.

Організація самостійної роботи вимагає збалансованого поєднання викладу матеріалу вчителем з самостійною працею учнів для засвоєння знань, умінь і навичок. Важливо уникати екстремумів: надмірне захоплення самостійною роботою може сповільнити темп навчання програмного матеріалу.

Самостійна робота в навчальному процесі сприяє розвитку самостійності як якості особистості, підтримує принцип індивідуального підходу та дозволяє адаптувати навчальні завдання, що сприяє глибшому розумінню та засвоєнню знань. Саме під час самостійної роботи учні розвивають свої пізнавальні здібності та вдосконалюють навички, без яких неможливе успішне засвоєння знань, не лише у школі, але й у житті.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що для вчителя одним з найважливіших аспектів є навчитися організовувати самостійну роботу класу, поступово делегуючи учням свої функції та ролі, і, не обмежуючи їхньої ініціативи, керувати їхньою самостійною діяльністю. Саме самостійна робота має великий вплив на глибину й міцність знань учнів у конкретній темі, на розвиток їхніх здібностей у сприйнятті та засвоєнні нового матеріалу.

ВИСНОВКИ

1. Перспективним напрямком еволюції сучасної освіти, як в нашій країні, так і у всьому світі, є формування в учнів системи компетенцій та компетентностей. Компетентність людини ґрунтується на знаннях, досвіді та цінностях, набутих та розвинутих під час навчання, що дає можливість відповідально та ефективно діяти в різноманітних життєвих ситуаціях та успішно вирішувати теоретичні та практичні завдання, що виникають у реальному світі. Процес формування компетентної особистості, здатної до самовдосконалення та саморозвитку, найкраще реалізується під час самостійної роботи учня, коли використовуються різноманітні джерела інформації.
2. Існують різні підходи до визначення сутності «самостійна робота». З погляду на її місце та роль у структурі навчального процесу її вважають: методом навчання, формою організації навчально-пізнавальної діяльності, видом навчально-пізнавальної діяльності, засобом формування самостійності, дидактичним засобом навчання, самоорганізацією самоосвіти. У контексті вивчення шкільного курсу географії самостійна робота розглядається як форма організації навчально-пізнавальної діяльності, яку здійснюють учні під опосередкованим керівництвом та контролем вчителя. Цей процес сприяє формуванню у учнів компетентності «вміння навчатися протягом усього життя».

   Ефективність самостійної роботи залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників. Серед зовнішніх впливів: педагогічні та організаційні умови, функції, принципи побудови та програми орієнтовних і контрольних дій під час виконання, що контролюються вчителем. Внутрішніми факторами є координація самостійної роботи учнем, що включає такі елементи: мотивацію, цілі, зміст завдань (навчальна задача), навчальні дії, засоби, контроль, результат. Проблема

організації та структури самостійної роботи тісно пов’язана з питанням її класифікації, в основу якої покладені різні ознаки: за характером пізнавальної діяльності, за ступенем самостійності учнів під час виконання завдань, за формою організації навчання, за дидактичною метою тощо.

3. Існують різні підходи до виокремлення видів самостійної роботи. Виокремлюється самостійна робота з підручником, картогрфічним матеріалом, інтернет ресурсами. Процес формування вмінь самостійної роботи з підручником представляє собою послідовний розвиток знань, оволодіння новими методами дій, вміннями та навичками. Учні, виконуючи завдання вчителя та під його керівництвом, здійснюють активну навчально-пізнавальну діяльність на основі використання структурних компонентів навчальної книги, що сприяє розвитку життєвих компетентностей.

   Один із найбільш складних видів практичної діяльності, який передбачає формування у школяра абстрактних уявлень та уміння переводити тривимірне зображення на площину й навпаки, – це робота з картографічними посібниками. Картографічна компетентність є однією з необхідних у житті. Вона передбачає здатність застосовувати комплекс картографічних знань та вмінь у реальних ситуаціях. Формування цієї компетентності передбачає використання різних методів та прийомів самостійної роботи учнів з картографічними джерелами інформації на уроках географії.

   Використання Інтернет-ресурсів дозволяє уникнути одноманітності шкільних підручників з географії та дає можливість учням самостійно чи у співпраці з учителем створювати своє власне освітнє середовище, урізноманітнює процес навчання і проектує його на майбутнє. Це дозволяє учням, вже в дорослому житті, знаходити необхідну географічну інформацію та аналізувати її, враховуючи навички та алгоритми мислення, закладені ще в школі. Використання відео і

фотоматеріалів, що містяться на сайтах дозволяє унаочнити навчання, осучаснити і візуалізувати географічний матеріал.

4. Розроблені та представлені нами у 3 розділі завдання засвідчують про можливість використання різних прийомів самостійної роботи з текстом і позатекстовим матеріалом підручника, картографічним матеріалом, інтернет ресурсами. Ефективність у засвоєнні змісту теми, а як наслідок формування ключових і предметних компетентностей значно залежать від чіткого, зрозумілого, конкретно і правильно сформульованого, чітко окресленого у структурі уроку завдання.
5. Технологічні аспекти підготовки і проведення самостійної роботи учнів з географії, доцільно розглядати у розрізі підручників, атласів, інтернет-ресурсів. При цьому слід пам’ятати, що учитель відіграє ключову роль у виконанні учнями самостійних завдань, відповідаючи за їх розробку та впровадження в навчальний процес. Визначаючи мету, зміст та обсяг самостійних завдань, вчитель також визначає їхнє місце на уроці та методи навчання для різних типів самостійної роботи. Організація самостійної роботи вимагає збалансованого поєднання викладу матеріалу вчителем з самостійною працею учнів для засвоєння знань, умінь і навичок. Важливо уникати екстремумів: надмірне захоплення самостійною роботою може сповільнити темп навчання програмного матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арцишевський Р. А. Підручник учора, сьогодні, завтра /Р. А. Арцишевський . Підручник XXI століття. 2003. № 1–4. с. 22-29.
2. Ашеров А. Т. Методи і моделі оцінки педагогічного впливу на розвиток пізнавальної самостійності студентів. Харків : УІПА, 2005. 164 с.
3. Бондар С. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів. *Біологія і хімія в школі*. 2003. № 2. С. 8–9
4. Варакута Ольга Самостійна робота учнів на уроках економічної і соціальної географії України. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: Географія. Тернопіль. 2005. №2. С.233-236.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови /Укл. В. Т. Бусел. К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. С. 560.
6. Гулай О. І. Компетентнісний підхід як основа нової парадигми освіти. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Vnadps_2009_2_7.pdf\
7. Жемеров О.О., Карпенко О.М.. Робота з підручником географії у загальноосвітній школі: Методичний посібник. Харків: ХНУ, 2010. 20 с.
8. Енциклопедія освіти /Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 409
9. Інтернет на користь: онлайн-ресурси для вивчення географії. URL: https://naurok.com.ua/post/internet-na-korist-onlayn-resursi-dlya-vivchennya-geografi\
10. Зоренко І.С. Дидактичні умови організації самостійної роботи школярів. дис. канд. пед. наук. Кривий Ріг, 1997. 181с., С.119.
11. Костенко Л. В. Географія України. 8—9 класи: Наочний довідник. К.; Харків: Веста, 2007. 135 с
12. Кріт Н.В. Формування вмінь самостійної роботи з підручником у процесі навчання фізичної географії учнів 6-8 класів http://undip.org.ua/upload/Disertation/Rada pdf

13. Лаврук М. М.Методика навчання географії: практична і самостійна робота студентів : навчально-методичний посібник. -Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2015. 136 с.
14. Мельник Ю. Самостійна робота у системі індивідуального навчання учнів сільських шкіл. *Рідна школа*. 2002. №6. С. 51-53.
15. Методичні особливості формування вмінь самостійної роботи учнів з підручником фізичної географії Н. В. Кріт . URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/14162/1/1.pdf\
16. Покась Л. А. Шляхи формування компетенцій у старшокласників на уроках географії. *Географія та економіка в сучасній школі*. №6. 2012. С.2-6.
17. Покась Л., Мотовиляк О. Методика формування комунікативної компетентності у старшокласників на уроках географії. *Географія та основи економіки в школі.* 2011. № 2. С. 2-6.
18. Пометун О. Запровадження компетентнісного підходу — перспективний напрям розвитку сучасної освіти. URL: http//visnyk.iatp.org.ua/visnyk/issue_artikle;22;0/32 k.
19. Про проект 7 чудес України. URL: https://7chudes.in.ua/pro-proekt/
20. Словник іншомовних слів / [за ред. О. С. Мельничука]. К.: Голов. ред. УРЕ, 1985. 938 с.
21. Сльоза Н.В. Спрямованість змісту нових підручників курсу «Загальна географія» на формування умінь самостійної роботи учнів.
22. Український педагогічний словник / [авт.-уклад. С. У. Гончаренко]. – К. : Либідь, 1997. С. 297.
23. Шипович Є.Й. Методика викладання географії: Навч. посібн. для студ. геогр. ф-тів у-тів. К.: Вища шк. 1981. 174 с.
24. Япринець Т. С. Ресурси мережі інтернет як засіб формування природоохоронних знань учнів у процесі навчання фізичної географії. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/komp_2015_7_4.pdf\

ДОДАТКИ